

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 5-6 КЛАСАХ З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Богданець-Білокаленко Наталя Іванівна

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу навчання мов національних меншин

Інститут педагогіки НАПН України

Київ

Анотація: *Вивчення української мови як державної у класах з мовами навчання національних меншин останні роки посідає важливе місце та має актуальне значення. Для засвоєння української мови першочергове значення мають вихідні положення мовознавства про мову як суспільне явище, засіб спілкування та про мову як систему певної структури, що має в своєму складі звуки, слова, словосполучення, речення.*

Ключові слова: *українська мова, державна мова, мови національних меншин, програми з української мови, лінгводидактичні засади.*

Концепція Нової української школи висунула перед науковцями та педагогічною спільнотою низку завдань, серед яких пріоритетним є оновлення змісту освіти, його орієнтація на формування компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві. Серед десяти компетентностей Нової української школи провідне місце посідає спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами, яке базується на вмінні усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів), на здатності реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ (у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час) та на усвідомленні ролі ефективного спілкування.

Як бачимо, діти, що навчаються в класах з навчанням мовами національних меншин, мають опанувати дві мови – державну і рідну. Особлива увага має бути

зосереджена на вивченні української мови. Володіння державною мовою є одним з найважливіших обов'язків кожного громадянина України, запорукою його успішної соціалізації та максимальної особистісної реалізації в різних сферах людської діяльності.

Особливості вивчення української мови у класах з мовами навчання національних меншин у центрі уваги науковців. Зокрема, М.І. Пентилюк [1]. виокремлює чинники, які необхідно враховувати при побудові системи навчання української мови як державної. З-поміж них:

- ✓ функціональне навантаження двомовності;
- ✓ характер диференціації і взаємодії соціолінгвістичних систем у різних сферах і ситуаціях мовлення;
- ✓ виявлення масштабів поширення двомовності;
- ✓ ступінь двомовності.

Зокрема, М. Пентилюк наголошує, що для засвоєння української мови як державної першочергове значення мають вихідні положення мовознавства про мову як суспільне явище і засіб спілкування та про мову як систему певної структури, що включає різні рівні (фонетичний, лексичний, словотвірний, граматичний, стилістичний) й має в своєму складі звуки, слова, словосполучення, речення. Саме ці положення мають знайти відображення у змісті шкільного курсу української мови і для класів з навчанням мовою національних меншин.

Головне завдання у навчанні української мови як державної, науковець вбачає у формуванні і розвитку мовленнєвих умінь і навичок учнів із попереднім засвоєнням ними теоретичних основ. Виконання цього завдання уможлиблює побудова процесу навчання української мови на основі знань, умінь і навичок з рідної мови. Дослідниця доцільними вважає:

- залучення наявних в учнів знань граматики рідної мови;
- посилення на терміни, визначення, що розкривають спільні явища у виучуваних мовах;

- зіставлення спільних і відмінних явищ і фактів української та рідної мов;
- переклад з однієї мови на іншу.

Учнів необхідно знайомити із спільними теоретичними відомостями, що наявні в обох мовах, і специфічними, які становлять національну своєрідність української мови.

Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» й Державного стандарту базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. №898) для Нової української школи були розроблені модельні програми з української мови для класів з навчанням мовою національних меншин, які набули чинності з 1 вересня 2022 року. Це програми для класів з навчанням молдовською, румунською та угорською мовами [2; 3; 4; 5].

Лінгвістичні засади навчання української мови в усіх програмах реалізовані в мовленнєвих і мовних змістових лініях.

Так, у програмі з української мови для класів з навчанням румунською мовою [3] зазначається, що мовна лінія визначає особливості фонетичної, лексичної, словотвірної, граматичної та правописної систем української мови. До складу мовної лінії програми увійшли основоположні питання фонетики, лексикології та фразеології, будови слова і словотвору, морфології та синтаксису, орфографії і пунктуації, а саме: вимова звуків та позначення їх буквами; зміна звуків при словозміні та словотворенні (у зіставленні зі звуковими явищами румунської мови); особливості способів і засобів українського словотворення; специфіка граматичних значень частин мови, засобів вираження значень слів, що належать до різних частин мови; побудова речень різних структурно-семантичних типів, особливості словопорядку в реченні, специфічні засоби інтонаційного вираження емоційності тощо.

Одним із основних шляхів інтенсивного навчання української мови укладачі програми вбачають в застосуванні різних способів структурування навчального матеріалу з використанням узагальнених таблиць і схем, що містять

основні теоретичні відомості й факти мови, об'єднані темою уроку. Серед мовного матеріалу науковці виокремлюють подібний в українській і румунській мовах, частково подібний, протилежний та специфічний для української мови. Подібний мовний матеріал укладачі програми рекомендують структурувати великими, логічно завершеними частинами; частково подібний матеріал, засвоєння якого зумовлене певними труднощами, вивчати дозовано; специфічні для української мови факти і явища, винятки з правил розглядати окремо; протилежні явища вивчати спеціально, зіставляючи з румунською мовою.

Програми з української мови для класів з навчанням угорською мовою [4; 5] охоплюють систематичний курс мови – від фонетики досинтаксису та стилістики, дають змогу отримати знання та удосконалювати комунікативно-мовленнєві уміння учнів відповідно до вікової категорії, передбачають постійну роботу над підвищенням рівня культури мовлення.

Укладачі програми [4] наголошують на специфіці організації навчання української мови в класах з навчанням угорською мовою, яка зумовлена низкою факторів. По-перше, на початковому етапі навчання української мови більшість учнів не володіє нею; по-друге, українська та угорська мови належать до різних мовних груп та мають суттєві розбіжності у фонетичній системі та відмінностями у графіці, орфографії, орфоепії, граматичній структурі. Автори наголошують, що лише за умови врахування спільних і відмінних рис у лексичній, фонетичній і граматичній системах української та угорської мов вдасться досягти свідомого вивчення учнями української мови, уникнути бездумного перенесення відомостей із граматики однієї мови у граматику іншої, та рекомендують матеріал, що збігається в українській та угорській мовах, подавати стисліше, оскільки він відомий учням з курсу рідної мови, а явищам, властивим лише українській мові, або тим, що мають істотні розбіжності з аналогами в рідній, приділяти належну увагу, докладно пояснювати, зіставляти, систематично повторювати.

Укладачі програми [5] також акцентують увагу на тому, що за типологією українська мова належить до флективних мов, угорська – до аглютинативних, і вбачають в цьому об'єктивні труднощі у навчанні мови учнів-угорців. Автори підкреслюють, що при організації навчання української мови в класах з угорською мовою навчання варто проводити системне зіставлення, пояснення, повторення особливостей кожної мови, акцентувати увагу учнів на специфіці кожної з мов на всіх рівнях: фонетичному, лексичному та граматичному, та наголошують на необхідності приділяти увагу збагаченню лексичного запасу учнів та розвитку їхнього мовлення.

Психолінгвісти наголошують, що процес оволодіння мовленням під час засвоєння другої мови розпочинається із засвоєння знань і закономірностей (фонетичних і граматичних) мови та опанування її лексикою. Саме тому в програмах з української мови для класів з навчанням мовою національних меншин представлено систематичний курс української мови, адаптований до сприйняття учнями певних вікових категорій та виокремлено матеріал, який є специфічним для української мови.

Список використаних джерел:

1. Пентилюк М., Караман С., Горошкіна О. та ін. Особливості навчання української мови у школах з російською мовою викладання. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. Колектив авторів за редакцією М.І.Пентилюк. - К.: Ленвіт, 2004. С.65 – 69.
2. Свінтковська С., Верготі Л., Ткаченко С., Цимбал Т. Модельна навчальна програма «Українська мова для класів з навчанням молдовською мовою. 5 – 9 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.dlya.klasiv.z%20mold.mov.5-9-kl.Svintkovska.ta.in.14.07.pdf>

3. Фонарюк Т., Кульбабська О., Філіп Ю. та ін. Модельна навчальна програма «Українська мова для класів з навчанням румунською мовою. 5 – 9 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.dlya.klasiv.z.rum.mov.5-9-kl.Fonaryuk.ta.in.14.07.pdf>
4. Гнаткович Т., Шумицька Г., Борисова Є., Лукач А. Модельна навчальна програма «Українська мова для класів з навчанням угорською мовою. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mov.dlya.klasiv.z.uhor.mov.5-9-kl.Hnatkovych.ta.in.14.07.pdf>
5. Черничко С., Певсе А., Кордонець О. та ін. Модельна навчальна програма «Українська мова для класів з навчанням угорською мовою. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.dlya.klasiv.z.uhor.mov.5-9-kl.Chernychko.ta.in.14.07.pdf>